

FELIP ESCALA, UN FLABIOLAIRE DE LES MUNTANYES DE L'ORDAL

ÀNGEL VALLVERDÚ ROM

Cambrils

En els Colloquis del flabiol 2013 vam presentar els resultats assolits fins llavors en la recerca sobre els flabiolaires que havien acompanyat els gegants de Molins de Rei:¹ aportarem informacions sobre Pere Sells Ventura, de Vallirana, i avançarem l'existència d'un flabiolaire de Corbera de Llobregat, Felip Escala, de qui res, o quasi res, se sabia. Avui oferim les informacions que n'hem pogut obtenir de llavors ençà; no sembla que en puguin aparèixer gaire més però poden resultar interessants.

Un apunt geogràfic

Corbera de Llobregat, població on Felip Escala va portar a terme, que sapiguem, bona part de la seva activitat vital i com a flabiolaire, confronta, entre d'altres, amb Gelida i Vallirana, indrets amb notable activitat flabiolística. Es tracta d'un municipi que compta amb dos nuclis de població prou delimitats, urbanitzacions i masos a part.

El nucli modern, comercial i de serveis de Corbera se situa a la part meridional del terme, a la riba esquerra de la riera de Rafamans. Aquest nucli, originat al final del segle XIX i començament del XX a redós de la masia de can Roig, va rebre el nom de Cases d'en Roig. Temps enrere aquest nucli es diferenciava clarament de l'històric, també conegut com Corbera de Dalt,

1. VALLVERDÚ (2014).

que es desenvolupà al segle x entorn del castell i constitueix el nucli originari de la vila.

Notes biogràfiques

Felip Escala Badell va néixer el 6 de març de 1860 a Olesa de Bonesvalls; fou batejat l'endemà a la parròquia de Sant Joan d'aquella població. Era fill de Pau Escala, pagès, i de Rosa Badell, ambdós fills d'Olesa mateix.²

Desconeixem quines circumstàncies van portar el jove Felip a Corbera de Llobregat. Tanmateix, podem sospitar que hi tenia família perquè la seva àvia paterna, Eulàlia Petit, n'era filla.³ Les inscripcions del casament de Felip Escala i dels baptismes dels seus fills indiquen que els seus pares residien encara a Olesa de Bonesvalls. Hem de creure, doncs, que a Corbera hi va anar de gran, sense que sapiguem si el trasllat va ser directament per casar-s'hi o ja d'abans.

El 20 d'octubre de 1888 es casa amb Maria Canals Ventura, de vint-i-dos anys, a la parròquia de Santa Magdalena de Corbera [de Dalt]. Consta com a ja veí d'aquella població (sense especificar de quin dels nuclis), solter i pagès d'ofici.⁴

Del matrimoni Escala-Canals en van néixer nou fills entre 1889 i 1905.⁵ De les inscripcions dels baptismes es desprèn que van viure al carrer anomenat llavors d'en Roig⁶ (actual avingua-

2. Parròquia de Sant Joan d'Olesa de Bonesvalls, *Llibre de baptismes n° 7*, foli 11, inscripció 7^a. Agraïm al rector mossèn Antoni Roca la gentilesa de facilitar-nos aquesta partida de baptisme.

3. Ídem.

4. Arxiu de la Parròquia de Santa Magdalena de Corbera de Llobregat (APSMC), *Llibre d'esporis (1880-1922)*, p. 44. Agraïm les facilitats proporcionades per Cinta Mir, del Grup d'Història Local. Joan Renau, igualment membre d'aquest Grup, ens ha proporcionat un ajut inestimable durant tota la investigació; vagi per ell el nostre més profund agraïment.

5. APSMC, *Llibres de baptismes (1874-1896)* i (1896-1920).

6. Per bé que a tals inscripcions se'l situa al número 14, al 42 o al 44, cosa que es pot atribuir a errors per part de qui les va fer, al fet que efectivament

da Catalunya), també conegut com a camí de Sant Ponç i situat a l'incipient nucli de Corbera de Baix, ben a prop de la masia de can Roig.

Per guanyar-se la vida, a part de la feina de flabiolaire, Escala treballava, com ja hem dit abans, de pagès, feia llenya al bosc⁷ i, potser, realitzava alguna activitat de premsa d'oli.

L'Avi Felip, tal com l'han anomenat alguns dels nostres informants, degué ser persona de forta empena a qui la realització de projectes no espantava. RENAU (2000 : 11-13) i SOLÉ (2004 : 4) ens parlen dels esforços que va dedicar a la creació, el 1917, de la Societat Coral Diadema Corberenca (actualment de forta implantació al poble), en competència amb l'anomenada Joventut Recreativa del Cafè del Centre, que s'havia fundat poc abans i que prenia el nom d'aquest cafè situat al mateix carrer d'en Roig.

Les reunions de la Diadema es feien a casa seva, que es coneixia com la Bona Premsa [d'oli]. Segons sembla, en alguna de les reunions va sorgir la idea de crear un partit polític, per la qual cosa la casa també es va conèixer pel "Partit de Can Felip".

Cap dels nostres informants ha sabut donar-nos raó de rivalitats polítiques que propiciessin la forta activitat associativa a la zona de Can Roig. Però el fet que, quasi cent anys després, hom recordi un indret pel nom de "partit de" deu significar que el nostre home devia tenir alguna inquietud o significació política que la memòria oral no ha retingut.

Felip Escala rebé sepultura al cementiri de Corbera el 30 de gener de 1935.⁸

haguessin viscut a diversos immobles del carrer o que hi hagués hagut canvis de numeració.

7. Entrevista a Josep Cardona Canals (06-04-2014).

8. APSMC, *Registre del cementiri*, p. 166. Potser no va morir a Corbera, però: al Registre Civil corberenc no hi consta la seva defunció. Tampoc consta el decés a l'Arxiu de la Parròquia de Santa Magdalena i no sabem si devia constar a la Parròquia de Sant Antoni Abat (de Corbera de Baix) perquè l'arxiu fou destruït durant la Guerra Civil.

L'activitat com a flabiolaire

L'activitat com a músic de flauta-amb-tambor de Felip Escala, segons les fonts consultades, va anar lligada a la Disfressada⁹ i al ball de bastons de Corbera de Llobregat. SOLÉ (2004 : 4) ens diu que aquesta manifestació carnavalesca s'havia reprès cap a 1913, organitzada pel Cafè del Centre, i que va durar fins a 1922, any en què va desaparèixer aquell establiment. Les representacions es feien a l'era de can Roig, i els dansaires es canviaven a casa del flabiolaire, a tocar d'on tenia lloc la representació (SOLÉ 2004 : 5). Aquesta circumstància crida l'atenció, ja que pocs anys abans Escala havia estat immers en la creació d'una entitat, diguem-ne, rival.¹⁰

Per tant, tenim que, anys abans de 1913, hi havia hagut un trencament d'aquesta, diguem-ne, tradició que no sabem quant devia durar. SOLÉ (2004 : 41) cita el testimoni del corberenc Josep Canals Castells, nat el 1911, el qual afirma que Artur Escala (fill del nostre flabiolaire) l'havia ballada i que Felip era oriünd d'Olesa de Bonesvalls (cosa que ja sabíem), lloc on s'havia ballat molt.

Els mateixos testimonis coincideixen que, alguns anys, venia a tocar la Disfressada un sonador de sac de gemecs procedent d'Olesa de Bonesvalls, o sigui, convilatà de Felip Escala. Suposem que ja es devien conèixer d'abans que Escala s'installés a Corbera, i fins és molt probable que haguessin format mitja cobla en algun moment.

De tot això, i per una associació lògica, podríem arribar a creure que el mateix Escala hagués fet aportacions importants a la Disfressada de Corbera. Cert és que és una manifestació

9. La Disfressada era una representació parateatral i coreogràfica carnavalesca que combinava diverses figures de dansa i parlaments satírics, amb un cerimonial concret desenvolupat per una sèrie de personatges burlescos, molt a l'estil dels balls de gitanes de la Catalunya Vella.

10. Pot ser que hi hagi alguna confusió: la informació sobre la Disfressada corberenca és escadussera i qualsevol consulta que hem realitzat ens remet al treball de Solé.

corrent a la zona, però sabem que les aportacions dels músics hi acostumen a tenir un gran pes específic, més quan hi ha hagut pel mig una discontinuïtat. No descartem, doncs, que Escala hagués introduït a la Disfressada corberenca si no coreografies, almenys tonades que formessin part del seu repertori,¹¹ com ja hem vist en altres músics que avui portarien l'etiqueta de tradicionals.¹² Diem això perquè ens ha cridat l'atenció que entre les tonades de la Disfressada corberenca hi apareixen motius dels que podem trobar en els anomenats balls blancs del Camp de Tarragona, Penedès i Garraf, com ara la part dels *Ponts* del ball de Pastorets o la *Bóta* d'aquest mateix ball i també del de Cercolets.

Vam aconseguir la partitura de la Disfressada de Sant Vicenç dels Horts mercès a l'amabilitat de Josep Badosa, actual mantenidor de la dansa. Es tracta d'un arranjament per a cobla, datable de mitjan segle xx, obra de Joaquim Serra per a ús de l'Esbart Verdaguer, que la va incorporar al seu repertori i que és la que es fa servir fins avui quan es balla a Sant Vicenç dels Horts. Per al cas de la de Corbera disposàvem de les versions recollides al treball de SOLÉ (2004), les quals procedeixen o dels fons d'esbarts (en ressaltarem l'Esbart Català de Dansaires, que serà la versió que prendrem, com Solé, de referència) o del que Amades publica al *Costumari català*, com de costum sense indicació de procedència. Tenim, per tant, que les fonts són ja secundàries, sotmeses al tractament del folklorisme, i ens obliguen a doblar les cauteles amb el material de treball.

11. No és gratuït que el *Diccionari de la dansa* (PUJOL 1936 : 225), fent gala d'una marcada visió estructuralista més que no pas processual, digui que la Disfressada «Més que un ball pròpiament dit era una ballada carnavalesca formada per una successió de diferents balls combinats i engranats. [...] El seu caient era bastant modern. [...] Hom pot dir que aquest ball, sorprès prematurament per la decadència de la dansa popular quan encara no era arribat al grau de depuració necessari, arribà a nosaltres en estat de formació, mancat de la maduresa i l'encís de les coses ja ben assimilades pel poble».

12. A tall d'exemple vegeu CASTELLVÍ (2013).

Un cop examinades les dues versions (la de Sant Vicenç dels Horts i la de Corbera de Llobregat) hem trobat que la primera és molt més extensa que la segona, amb força més motius, pocs dels quals coincidents. El *Diccionari de la dansa*, que a priori hauria observat les Disfressades sense les eventuals reelaboracions esbartístiques, diu que les parts de la de Corbera eren Contradansa, Gallarda, Carrenxenc i Espolsada, mentre que les de Sant Vicenç dels Horts eren Espolsada, Carrenxenc, Passatgera voltada, Llancer, Contrapàs voltat, Cadena, Molinet, Contradansa, Sardana i Galop. Malgrat que no hem trobat cap documentació sobre la Disfressada d'Olesa, no costa gaire d'imaginar que la represa de Corbera la degué prendre poc o molt per model, i més quan el músic en procedia. D'altra banda, la relació de peces de Sant Vicenç, amb gèneres com els llancers o les contradanses (força passats de moda el 1913 però corrents encara en el repertori dels flabiolaires del temps d'Escala) pot il·lustrar com es construïen aquestes *suites*.

Felip Escala va acompanyar també el ball de bastons. Sabem per CLOPAS (1985 : 106) que l'any 1907 es va formar un grup a Corbera dirigit per un mestre bastoner de Gelida. Josep Cardona¹³ creu que la iniciativa de formar-lo va sortir d'un tal Joan Planas i que el grup va durar fins aproximadament 1925. De fet, al treball de SOLÉ (2004 : 9) es pot veure una magnífica fotografia de Planas vestit de bastoner.

Basant-nos en la fotografia de la pàgina següent podem ben creure que fos Gelida el focus inspirador dels bastoners corberencs: hi veiem un grup d'homes¹⁴ abillats a l'estil gelidenc¹⁵

13. Josep Cardona Canals (Corbera de Llobregat, 1931). Va participar en la recuperació de la Disfressada que tingué lloc entre 1948 i 1952, la qual consistia en la recitació de versos satírics però sense dansa pel fet de no haver trobat ningú que recordés la música ni haver-ne trobat partitures.

14. Per bé que la fotografia ha de ser anterior al seu naixement, Josep Cardona identifica amb total seguretat un dels retratats i creu reconèixer-ne dos més.

15. Malgrat que Clopas es confon en la descripció que en fa i ofereix la de l'estrena del ball de bastons de Martorell. Vegeu CASTELLVÍ (2013).

*Ball de bastons, probablement de Corbera de Llobregat entre 1907 i 1920.
Cedida amablement per Núria Vilà Miguel.*

(faldilla estampada, camals curts a sota genoll, la majoria sense faixa; el bastons, tornejats cònicament i agafats per la part més gruixuda) i un sonador de flabiol (sense percussió), que ha de ser Felip Escala perquè, segons tots els testimonis recollits per Solé i per nosaltres mateixos, era qui feia ballar aquests bastoners amb la seva música.

No ens estranya, doncs, que Escala toqués tant pels bastons com per la Disfressada: devia ser l'únic sonador de flauta-amb-tambor del poble, potser també mestre de dansa de la Disfressada, en la qual participaven bona part dels bastoners.

Una altra activitat flabiolaire documentada de Felip Escala és l'acompanyament de gegants. Hem trobat dos rebuts¹⁶ a Molins de Rei que donen fe del seu pas per aquella població. En efecte, l'any 1914 entren en escena la parella de gegants

16. Tots els rebuts que s'esmenten en aquest paràgraf són dipositats a l'Arxiu Municipal de Molins de Rei en els llibres de Manaments dels anys respectius.

molinencs, acompanyats en principi pel nostre vell conegut Josep Pidelaserra Duran *Manel*, de Castellbisbal. Entre aquell any i Corpus de 1918 s'alternarà que la despesa pel flabiolaire es pagui o conjuntament amb totes les dels gegants o individualment al Gran Manel. Per la festa major de Sant Miquel de 1918, però, el rebut el signa, en català, Felip Escala, que percep quinze pessetes. Després, continuà l'alternança entre pagaments agrupats i pagaments a Pidelaserra fins que, al Corpus de 1921 i per ordre de Felip Escala, Artur Escala (creiem que es tracta del fill dansaire que li hem esmentat abans) firma un rebut per ni més ni menys que setanta-cinc pessetes. A partir d'aquella data, els pagaments conservats acrediten que fou Pere Sells qui va acompanyar de manera continuada els gegants de Molins de Rei.

Pel simple fet d'haver acompanyat gegants en aquella època ja podem intuir que Felip Escala, a part el domini del repertori utilitzat en els bastons i la Disfressada, havia de tenir la capacitat de menar un ball del dia en solitari, amb un repertori prou ampli i adequat a la demanda del moment. Ens ho confirma RENAU (2000 : 12), en parlar de la fundació de la Societat Coral Diadema Corberenca, quan diu que «l'avi Felip digué que ell disposava d'un local, un flabiol i un “tamborino”, per començar la murga». A més, en una comunicació personal, Renau ens esmentà el «record d'aquell avi Felip que sempre amenitzava les festes i balls [de la Societat Coral Diadema Corberenca] amb el seu flabiol i “tamborino”». ¹⁷

No hem pogut esbrinar res més sobre la seva carrera; la darrera notícia que en tenim és la de 1921 a Molins de Rei, quan tenia 61 anys.

Pel que fa a l'instrumentari emprat per Felip Escala, només sabem que era “flabiol i tamborino”; no podríem dir-ne res més enllà del que apuntaven MITJANS i SOLER (2014 : 77) sobre la

17. Notem, encara una vegada més, la pervivència del terme “tamborino” per referir-se a la percussió que acompanya el flabiol, com ja hem vist en diversos indrets de la zona.

manera de fer dels músics de la generació anterior a Pau Orpí *Matador*.

Conclusions

Felip Escala es mou en un espai i un temps que el van obligar a una adaptació constant com a músic de flabiol i tamborino. Seguint novament MITJANS i SOLER (2014 : 76), seria un dels flabiolaires d'aquella zona nascuts entre 1854 i 1882 «que haurien passat de tocar en tota mena d'ocasions, sovint en cobla amb una cornamusa o amb altres flabiolaires, a tocar en solitari pràcticament només per alguns balls de seguici i entremesos». Quan va néixer encara la cornamusa es trobava plenament vigent al Penedès, Garraf i Baix Llobregat i s'acompanyava amb el flabiol i el tamborino. El nostre home fou testimoni del decandiment de la mitja cobla, formació que ja només testimonialment participà de la Disfressada. La seva trajectòria documentada, bàsicament com a flabiolaire individual, l'enquadren cronològicament l'acompanyament del ball de bastons (a partir de 1907), de la Disfressada (entre 1913 i 1922), dels balls a la Diadema (a partir de 1917) i dels gegants de Molins de Rei (1918 i 1921). Entremig d'aquestes dates, però, i ben probablement abans, segur que hi va haver molta més música.

Bibliografia

- CASTELLVÍ (2013): Castellví, Montserrat; Vallverdú, Àngel; Soler, Teresa; Mitjans, Rafel : «Aplecs, bastons i gegants: els flabiolaires al Martorell de la primera meitat del segle xx». Dins *Colloquis del flabiol 2012*. Arbúcies, edicions de l'Ajuntament.
- CLOPAS BATLLE, ISIDRE (1985): *Notes històriques de Corbera de Llobregat*. Corbera de Llobregat, Ajuntament de Corbera de Llobregat.

- MITJANS, RAFEL i SOLER, TERESA (2014): «Pau Orpí Gili, flabiolaire de Sant Llorenç d'Hortons». Dins *Colloquis del flabiol 2013*. Arbúcies, edicions de l'Ajuntament.
- PUJOL, FRANCESC; AMADES, JOAN (1936): *Cançoner popular de Catalunya. Volum I. Diccionari de la dansa, dels entremesos i dels instruments de música i sonadors*. Barcelona: Fundació Concepció Rabell i Cibils, Vda. Romaguera.
- RENAU TURBAU, JOAN (2000): *La nostra casa*. Corbera de Llobregat, Societat Coral Diadema Corberenca.
- SOLÉ MIRALLES, RAMON (23-06-2004): *Estudi sobre La Disfressada de Corbera de Llobregat*. Treball inèdit.
- VALLVERDÚ ROM, ÀNGEL (2014): «El flabiolaire Pere Sells Ventura de Vallirana». Dins *Colloquis del flabiol 2013*. Arbúcies, edicions de l'Ajuntament.